znajdowało się jeszcze w domowych biblioteczkach. Następne pokolenia, dla których język polski stawał się bardziej obcy, nie troszczyły się o książki rodziców i dziadków. Wrogiem, i to dość bezwzględnym książki polskiej (oprócz złego papieru i nietrwałej oprawy) były w ostatnich dziesięcioleciach liczne przeprowadzki z tradycyjnych polskich dzielnic na obrzeża wielkich miast. Przenoszenie się w odległe dzielnice stwarzało okazję do „rozrachunku" z niezbyt wdzięcznymi pamiątkami rodzinnymi.

Mimo wielkiego spustoszenia, coś niecoś zdołało się ostać w rękach ludzi starszego pokolenia. Tę sytuację wykorzystują od niedawna dwie placówki muzealne o zasięgu lokalnym i ratują to, co jeszcze da się uratować. Pierwszą z nich jest *Polish American Museum Fundation* w Port Washington na Long Island, N. Y. założone w 1977 r. przez emerytowanego przedsiębiorcę budowlanego Chestera Wróbla. Jest to przykład inicjatywy oddolnej Amerykanina polskiego pochodzenia, który zainteresowaniem ojczyzną swych przodków potrafił „zarazić" innych i utworzyć bardzo ciekawą instytucję. *Polish American Museum Fundation* posiada działy muzealny, bibliotekę i dużą salę zebrań. Biblioteka (około 1 500 tomów) zawiera m.in. rzadkie polonika zebrane wśród tamtejszej Polonii. Z powstaniem tej placówki łączy się jeszcze jedna ważna sprawa. Założyciel umiał uzyskać dotacje na ten cel od władz miejskich, bo wiedział o takich subwencjach dla innych grup etnicznych. Na drugim krańcu Stanów Zjednoczonych podobne muzeum i bibliotekę pod nazwą *Polish Cultural Institute of Winona* organizuje obecnie ks. Paul Breza, wnuk polskich imigrantów. Muzeum powstaje bez dotacji miejskich (ks. Breza nie znał przykładu z Port Washington, N. Y.) wspólnymi siłami miejscowej Polonii, której przodkowie przybyli do Winona z Kaszub. Skromny na razie zbiór książek, broszur i kalendarzy (około 300) jest jednak bardzo cenny, gdyż 25% stanowią wydawnictwa unikalne. Podobnie jak w Port Washington, N. Y. pochodzą one z darów od Polonii zamieszkałej w Winona, Wisc. i okolicy. Obie przedstawione wyżej inicjatywy to żywe dowody rodzącego się wśród Amerykanów polskiego pochodzenia zainteresowania ojczyzną swych przodków, jak również przodkami żyjącymi już na ziemi amerykańskiej. Można jedynie życzyć sobie, aby więcej powstało podobnych placówek o zasięgu lokalnym, gdyż mogą one odegrać ważną rolę m.in. w gromadzeniu i przechowywaniu książek, czasopism, dokumentów i pamiątek po odchodzących pokoleniach Polonii amerykańskiej.

WOJCIECH CHOJNACKI

POLONIKA IMIGRACYJNE W ZBIORACH ARCHIWUM KOPENHASKICH

1. STRATEGIA BADAŃ

W ramach stypendium naukowego, zrealizowanego jesienią 1983 r. w Kopenhadze, przeprowadziłam m. in. kwerendę źródłowa do tematu *Dzieje zbiorowości polonijnej w Danii w latach 1892 - 1940*. Nie dążyłam

jednak do odkrycia nowych materiałów. Pewne *novum* moich badań miało dotyczyć tylko sposobu wykorzystania, znanych już źródeł archiwalnych. Postawiłam sobie za cel bowiem zebranie podstawowej masy źródłowej, tak by oświetliła ona jeszcze inaczej niż dotąd dzieje Polonii duńskiej.

W moich poszukiwaniach postępowałam tropem penetracji prof. dra George'a Nellemanna, pierwszego i niemalże jedynego współczesnego duńskiego badacza dziejów Polonii w Danii, autora wielu publikacji w tej dziedzinie, w tym głównie ostatnio wydanej syntezy *Polske landarbejdere i Danmark og deres efterkommere. Et studie af landarbejder-indvandringen 1893 - 1929 og indvandrernes integration i det danske samfund i to generationer*, Nationalmuseet, Kobenhavn 1981, 413 ss. Decyzję przeglądania tych samych źródeł, którymi dysponował Nellemann podjęłam z pełnym rozmysłem badawczym, kierowana przekonaniem o możliwościach różnorodności opracowań opartych na tej samej bazie źródłowej. Moim pragnieniem było bowiem, aby na tym materiale źródłowym spoczęło nie tylko duńskie, lecz również polskie spojrzenie, z różną od duńskiego podbudową metodologiczną oraz teorią i ideologią migracji. Na dążenie to nakładał się także nieco inny od badań Nellemanna profil moich badań. Kwerendę moją zamierzałam prowadzić pod kątem *stricte* historycznym, wychwytując fakty i przywiązując wagę do szczegółów. Nellemann brał również pod uwagę aspekt historyczny, lecz ten zanikał w sporządzanych przez niego w sposób nader generalizujący pracach, uwypuklających, mimo historycznych akcentów, głównie płaszczyznę socjologiczną i etnologiczną. W swoim syntetycznym opracowaniu w *Polakach w Danii*, po wstępnym historycznym ujęciu, aspekt ten sprowadził nawet do wątku, pojawiającego się od czasu do czasu na stronach publikacji, kosztem szerokich rozważań socjologicznych. Różne rozumienie procesu dziejowego Polonii duńskiej oraz różne ujmowanie zbiorowości polonijnej jako struktury socjologicznej i jej rozwoju, wiążąc się ściśle z odmiennymi punktami wyjścia i założeniami w badaniach — bardziej socjologicznymi u Nellemanna oraz bardziej historycznymi u mnie — stanowiły — w moim przekonaniu — dostateczne uzasadnienie do podjęcia przeze mnie i zrealizowania kwerendy źródeł już przez Nellemanna przejrzanych i wykorzystanych. Nota źródłowa, zamieszczona w syntezie Nellemanna, choć ogólna tylko, pomogła mi wielce w moich penetracjach archiwalnych.

Różne jednak względy złożyły się na to, że nie poszłam innym jeszcze, a szerszym przede wszystkim, szlakiem archiwalnym, przetartym przez Eugeniusza S. Kruszewskiego, autora książki *Problemy osadnictwa Polaków w Danii 1893 - 1939, PUNO*, Londyn 1980, 178 ss. Nie dostrzegłam bowiem konieczności powtarzania jego czynności badawczych w archiwach, ponieważ w zaprezentowanej przez niego pracy, powstałe w ich rezultacie tezy i twierdzenia okazały się bliskie polskiej tradycji metodologicznej i teoretycznej w badaniach migracyjnych, zwłaszcza o charakterze historycznym. Ewentualna interpretacja wyszukanych przez niego źródeł w sposób zgodny z prawidłami nauki polskiej pokrywałaby się więc z założonym przeze mnie dla kwerendy celem nowego naświetlania odkrytych już materiałów. Pewien wpływ na zaniechanie w dużej mierze poszukiwań tych archiwaliów, o które oparł się Kruszewski, posiadała również stworzona przez niego bariera zapisu źródeł. Niedo-

skonałość noty źródłowej w jego pracy utrudniała dotarcie do danych materiałów. Zamieszczony tam wykaz źródeł albo sformułowany jest w języku polskim, przy braku oryginalnych duńskich nazw zespołów akt, albo nie wskazuje na miejsce ich przechowywania. Choć pierwsza z wad książki nie jest zawiniona przez autora, ponieważ wskutek braku sygnatur i olbrzymiego zgromadzenia nieuporządkowanych na ogół archiwaliów w bardzo obszerne zespoły pod jedną nazwą, zmuszony był on sam nadać tytuły poszczególnym materiałom, to jednak taki stan rzeczy uniemożliwiał w dużym stopniu identyfikację tych źródeł oraz ich odszukanie. M gę tylko przypuszczać, że dotarłam do części materiałów przejrzanych i zużytkowanych przez Kruszewskiego. Wskutek założonego przez mnie celu kwerendy nie było to jednak konieczne. Powodowana byłam jednakże ciekawością badawczą osobistego poznania najstarszych źródeł do dziejów Polonii w Danii, które w archiwach duńskich pochodzą w większej ilości już z 1903 r., podczas gdy pierwsze źródła polskie dopiero z 1914 r. i to we fragmentarycznej, jednostronnej formie czasopism.

2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ŹRÓDEŁ

Polonica wiążące się z polską emigracją zarobkową do Danii w latach 1892 - 1929 znajdują się w wielu różnych archiwach duńskich. Oprócz archiwów w Maribo — w centrum polonijnym w Danii — najwięcej ich posiadają różnego typu archiwa kopenhaskie. O ile jednak zasoby źródeł imigracyjnych o Polakach w Danii przechowywane w archiwach mariboskich są stosunkowo dosyć dobrze znane, dzięki katalogom i przewodnikom, o tyle zasoby archiwów kopenhaskich wskazywane są raczej tylko pośrednio, najczęściej poprzez listy materiałów archiwalnych załączanych do treści ogólnych opracowań o Polonii duńskiej, jak w syntezie G. Nellemanna czy pracy E. S. Kruszewskiego, i wyłącznie sporadycznie w formie katalogów wystawowych przy okazji ekspozycji o zagranicznych robotnikach w Danii.

Tymczasem archiwa kopenhaskie dysponują olbrzymią, choć jeszcze niezbyt prawidłowo uporządkowaną, masą polonicow imigracyjnych. Moją kwerendą objęłam trzy archiwa: *Rigsarkivet* (Archiwum Państwowe), *Landsarkivet for Sjaelland, Lolland — Falster og Bornholm* (Archiwum Krajowe Zelandii, Lolland — Falster i Bornholmu) oraz Archiwum Kościoła św. Anny (na Amager). W każdym z tych archiwów znajduje się komplet źródeł, odzwierciedlających dzieje imigracji polskiej w Danii w danym okresie.

Obszerny zbiór polniców o imigracji polskiej w Danii przechowywany w *Rigsarkivet* objęty jest wspólną nazwą wskazującą na główny trzon źródeł — *Ustawa o Polakach (Polakloven)* z 21 lipca 1908 r. *(Lov [Nr 229 - 190°] vedrorende Anvendelse af udenlandske Arbejdere til Arbejde i visse Virksomheder samt det offentliges Tilsyn dermed, Amalienborg, den 21 de August 1908.* Kobenhavn 1908). Archiwalia jednak wykraczają poza datę głównych materiałów i rozciągają się na lata 1906 - 1914. Oprócz tego zespół zawiera wiele innych materiałów niezwykle istotnych dla dziejów imigracji polskiej w Danii. Należą do nich projekty ustawy, oryginalny jej tekst oraz jej nowelizacje z 1 kwietnia 1912 r., poprawki

formułowane do niej przez różne osobistości i instytucje, debaty parlamentarne z trzech jej czytań, bogata korespondencja międzyministrialna (przede wszystkim Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ministerstwa Rolnictwa), pisma pomiędzy różnymi stowarzyszeniami i organami różnych instytucji, a Ministerstwem Spraw Wewnętrznych oraz poszczególnymi osobami, a organizacjami związanymi ze sprawami imigracji polskiej i pomiędzy zarządem poszczególnych majątków a sekretariatem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, raporty policyjne, raporty okręgów diecezjalnych i sądowniczych oraz poszczególnych gospodarzy w sprawie wypełniania postanowień ustawy, formularze do opisów stanu „baraków polskich" (*Kaserner*) i ich rozmaite opisy, wzory kontraktów pracy w języku niemieckim, duńskim i polskim (wzory przedustawowe i poustawowe), książeczki obliczeniowe (*Afregingsbogerne*) i pozostałe inne źródła do dziejów imigracji polskiej w Danii, a zwłaszcza jej sytuacji prawnej w latach 1906 - 1914.

Wprawdzie wiążące się z ustawodawstwem imigracyjnym dla Polaków w Danii, lecz niejako drugoplanowe, pozostają dalsze inne materiały wchodzące w skład tego zespołu, niezwykle jednak istotne dla całokształtu obrazu imigracji polskiej w Danii. Składają się na nie: oświadczenia ministrów w kwestii emigracji polskiej, okólniki i sprawozdania ambasad — zwłaszcza w Wiedniu i Berlinie oraz cały zestaw państwowych materiałów statystycznych z lat 1907 - 1913. Zawierają one ogromne bogactwo danych o emigracji polskiej do Danii, a więc ogólną liczbę emigrantów z Galicji — z tego ilość ich w Danii, globalną liczebność Polaków w tym kraju w poszczególnych latach, podział ich według miejsca zamieszkania w Polsce, płci, zatrudnienia, regionów przebywania w Danii — nawet według powiatów, procent Polaków w stosunku do pozostałych robotników rolnych i jego podział regionalny, wielkość i liczbę majątków, w których pracowali, okresy przybywania do Danii według wielkości populacji i natężenia w poszczególnych miesiącach danych lat, wykazy pracodawców duńskich zatrudniających robotników polskich — często z podaniem ich liczby, wysokości zarobków, ilość dni roboczych, wykaz stacji kolejowych, z których zabierani byli emigranci polscy z podziałem na ich liczebność, stacje kontroli emigrantów w Prusach Wschodnich i na Śląsku, opłaty za legitymacje emigracyjne, itd. inne materiały.

Źródła zgromadzone w *Rigsarkivet* przedstawiają niezwykle istotną wartość badawczą. Głównie na nich oparte zostały dotychczasowe opracowania o imigracji polskiej w Danii.

Mniej wykorzystane w tym zakresie zostały materiały z *Landsarkivet*, choć przechowywany jest tam kompletny zbiór dokumentów Wydziału Krajowego dla Cudzoziemskich Robotników Rolnych (*Landsudvalget for Anvendelse af udenlandske Landarbejdere*) — jednego z główniejszych współorganizatorów polskiego ruchu emigracyjnego do Danii w latach 1908 - 1929 (1932). W przeciwieństwie do zbioru w *Rigsarkivet* nie można jednak wśród nich wyodrębnić jakiegoś podstawowego trzonu. Wszystkie one pochodząc z dokumentacji działalności jednej instytucji współzarządzającej polskim ruchem emigracyjnym do Danii posiadają jednakową ważność. Archiwalia te, w jeszcze większym stopniu niż materiały z *Rigsarkivet*, charakteryzują imigrację polską w Danii. Wynika z nich m.in. iż przeważały wówczas kobiety pracujące głównie na plantacjach

buraczanych i przy dojeniu krów. Wybijającą się bowiem cechą materiałów zgromadzonych w *Landsarkivet* jest ich ściśle dokumentacyjny, idiograficzny charakter, wypływający ze skrupulatnej rejestracji wszelkich danych o imigrantach polskich w Danii.

Wśród jednostkowych źródeł, przedstawiających szczegółowe dane, znajdują się w *Landsarkivet* m. in.: wykaz alfabetyczny emigrantek pol- (wraz z imieniem, nazwiskiem, wiekiem i krajem pochodzenia) oraz pracodawców (wraz z m. in. numerem kontraktu pracy), z lat 1917/1918; dane dotyczące liczebności Polek w Danii w 1914 r.; informacje na temat ruchu migracyjnego w latach 1914 - 1922 (przyjazdy i odjazdy emigrantek polskich do i z Danii); rejestry, często alfabetyczne, przyjeżdżających do pracy przy burakach Polek — nieraz z ich adresami w Polsce oraz wyjeżdżających z Danii — niekiedy z wielkością plantacji buraczanych w wybranych latach z okresu 1923 - 1929; wykaz wyjeżdżających z Danii oraz pozostających na zimę dójek w poszczególnych latach 1924 - 1931; wykaz ilościowy przybyłych w 1924 r. do Danii emigrantek polskich wraz z podziałem regionalnym ich pobytu w tym kraju; lista 1 423 Polek z 1925 r.; alfabetyczny wykaz duńskich właścicieli ziemskich wraz z ilością kontraktów i książeczek obrachunkowych z lat 1918 - 1920; wykazy ilości właścicieli — zazwyczaj z podaniem wielkości plantacji buraków cukrowych i ilości robotnic polskich z różnych lat; podział ilościowy emigrantek polskich na poszczególne cukrownie duńskie wraz z określoną liczbą współpracujących z nimi plantatorów z lat 1925 - 1929; lista pracodawców duńskich zatrudniających Polki w 1925 r.; wykaz majątków, w których w latach 1926 - 1928 były zatrudnione polskie robotnice.

W zespole *Landsarkivet* znajduje się też całe zestawienia, obrazujące rozwój różnych zjawisk związanych z uprawą buraków w Danii i pobytem w niej emigrantek polskich. I tak np. jest tam zestawienie ilości Polek sprowadzonych do pracy przy burakach cukrowych i pastewnych oraz do dojenia krów z lat 1914 - 1927; tabele obrazujące stan uprawy buraków cukrowych — częstokroć akcentujące pomoc Polek — jak ta z lat 1919 - 1922 z podaniem areału uprawy buraków cukrowych i ilością zatrudnionych przy nich emigrantek polskich; tabelaryczne prognozy co do rozwoju obszaru uprawy buraków cukrowych i wyliczoną do ich pielęgnacji polską siłą roboczą — jak ta z 1930 r., w której zawarte zostały życzenia określonej liczby plantatorów sprowadzenia danej liczby Polek, przy wskazaniu na obszar plantacji buraczanych bez ich pomocy i z ich obecnością; tabela spadku obszaru uprawy buraków cukrowych w latach 1920 - 1922; obszerne zestawienia rejestrujące takie dane, jak: ilość cukrowni, ilość plantatorów, areał uprawy buraków cukrowych i pastewnych, a także liczba robotnic polskich zamówionych oraz przydzielonych. Uzupełnieniem tego typu źródeł są m. in.: blankiet porównawczy dotyczący uprawy buraków cukrowych w latach 1919 - 1924 oraz schemat dotyczący areału uprawy buraków cukrowych z 1928 roku, od którego zależna była liczba Polek przydzielanych na poszczególne plantacje przez *Landsudvalget*.

W *Landsarkivet* przechowywane są także rozmaite kontrakty pracy z 1909 - 1929, tabele płac dla emigrantek polskich za każdą poszczególną czynność przy uprawie buraków i innych roślin, wykazy opłat transportowych za przewóz Polek, wykaz stacji duńskich, z których wyjeżdżały

emigrantki — wraz z ich liczbą z lat 1927 i 1928, wykaz stacji pośrednich na szlaku emigracyjnym z Polski do Danii, itp.

Wśród dokumentów *Landsudvalget* trafia się również korespondencja. Spotyka się m.in. listy od emigrantek, zwłaszcza w sprawie należności za pracę. Pierwsze z nich pochodzą z 1924 r. Dosyć dużo listów datuje się na lata 1928 - 1930, z których te skierowane do Konsulatu RP w Kopenhadze dotyczą głównie problemów pozostania emigrantek w Danii przez zimę, a te adresowane do *Landsudvalget* zawierają na ogół prośby Polek o pomoc w emigracji do Danii. Najwięcej jest jednak korespondencji pomiędzy *Landsudvalget* a poszczególnymi gospodarzami w sprawie zapłaty dla Polek za wykonaną pracę.

W archiwum zgromadzona jest też dosyć duża ilość wycinków prasowych, podnoszących problemy uprawy buraków cukrowych w Danii i polskiej imigracji, szczególnie z „Berlingske Tidende", Nationaltidende", „Socialen", „Socialdemokraten" i „Soro Amstidende". Wśród tego typu materiałów znajdują się nawet poszczególne numery „Wychodźcy".

W *Landsarkivet* zgromadzona jest w końcu cała masa dokumentów z działalności *Landsudvalget*, a więc m.in. sprawozdania z zebrań zarządu, księgi obrachunkowe, korespondencja, itp. Były one dokładnie przejrzane już przez G. Nellemanna, materiały te nie były przedmiotem mojej kwerendy. Odnotowałam tylko skład *Landsudvalget* ze stycznia 1928 r., pomijając inne pozostałe źródła, które już znalazły swoje opracowanie w syntezie Nellemanna.

Znajdujące się na pograniczu pomiędzy archiwami duńskimi a polonijnymi, lecz w zasadzie duńskie, ze względu na duński status parafii, Archiwum Kościoła św. Anny również posiada pewien zbiór poloniców. Mieści się on w księgach kościelnych parafii: w księgach chrztów oraz księgach ślubów. W obu typach dokumentów znajdują się informacje wykraczające nieco poza podstawowe dane personalne. W przeciwieństwie do ksiąg ślubów, które rejestrowały więcej danych, księgi chrztów zawierają nieco mniej wiadomości. Jednakże mimo tego obydwa rodzaje dokumentów dostarczają dosyć dużo cennego materiału do opisu wielu zjawisk społecznych, zachodzących wśród zbiorowości imigracyjnej Polaków w Danii.

Tak więc, księgi chrztów, oprócz nazwiska i imienia dziecka i rodziców, miejsca i daty urodzenia, daty chrztu, nazwisk i imion rodziców chrzestnych oraz udzielającego chrztu duchownego, podawały w wielu przypadkach zawód ojca, a także różne informacje dotyczące m. in. wyznania obu rodziców, statusu prawnego ich związku, ewentualnie datę i miejsce ślubu, miejsce urodzenia matki itp.

Dane te, łącznie z podstawowymi notami, pozwalają na uchwycenie wielu zjawisk o charakterze społeczno-kulturowym wśród Polonii duńskiej. Odnotowane polskie imiona dzieci wskazują na zachowywanie polskich tradycji narodowo-wyznaniowych; na podstawie rubryki zawierającej imiona i nazwiska rodziców oraz chrzestnych stwierdzić można stopień asymilacji w społeczeństwie duńskim w przypadku ojca duńskiej narodowości oraz stopień integracji wspólnotowej w przypadku chrzestnych polskiej narodowości, czy też stopień izolacji, w sytuacji, gdy te same imiona i nazwiska chrzestnych pojawiały się w odniesieniu do większej ilości dzieci; konstatacja miejsca urodzenia dziecka, tożsamego z miejscem zamieszkania, pozwala wnioskować o statusie społeczno-mieszkanio-

wym w danej dzielnicy czy ulicy Kopenhagi; różne adnotacje, w końcu, mogą stanowić ilustrację pewnych prawideł, zachodzących wśród zbiorowości imigracyjnej Polaków w stolicy Danii.

Księgi ślubów zawierają trochę więcej szczegółowszych danych. Należą do nich: niemal bezwyjątkowe podawanie zawodów małżonków — — a w szczególności mężczyzn, dokładna data i miejsce urodzenia w obrębie trzech zaborów, często data chrztu, imiona i nazwiska rodziców, miejsce zamieszkania, imiona i nazwiska świadków — często z odnotowaniem zawodów i adresów, data wpłynięcia prośby o udzielenie sakramentu małżeństwa i daty trzech kolejnych zapowiedzi, data i miejsce ślubu, nazwisko kapłana oraz bardzo drobiazgowe adnotacje prawne, dotyczące różnego rodzaju testów i daty ich realizacji (testu chrztu, testu stanu cywilnego, zezwolenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, opieki społecznej o majątku, testu świadków ślubu, zezwolenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z przedłożenia zaświadczenia krajowego itp.).

Te szczegółowe dane również dostarczają wiele materiału do badania niektórych istotniejszych faktów oraz zjawisk społecznych i społeczno-historycznych. Pozwalają na sporządzenie ważniejszych zestawień statystycznych: ilościowego populacji polonijnej w Kopenhadze, wieku imigrantów oraz kraju i miejsca pochodzenia. Dają również pewne wskazówki co do faktu zajmowania wspólnych mieszkań i zamieszkiwania w pewnych dzielnicach Kopenhagi. Umożliwiają w końcu formułowanie określonych tez dotyczących zjawisk strukturalno-dynamicznych: początków zawierania związków małżeńskich i ich nasilania się w poszczególnych latach, struktury narodowościowej związków i ich polonizacji — w przypadkach, gdy małżonkiem był Duńczyk, struktury zawodowej świadków, itp.

Wśród obu typów źródeł na uwagę zasługuje fakt, że brakuje w nich rubryk dotyczących narodowości i obywatelstwa bądź chrzczonych dzieci, bądź osób wstępujących w związki małżeńskie. W tym względzie Kościół rzymskokatolicki w Danii, przywiązujący dużą wagę do powszechności, nie wszedł w kompetencje instytucji państwowych w zbieraniu danych o narodowości oraz obywatelstwie i deponowaniu ich w *Rigsarkivet*.

3. PRZEGLĄD POLONICÓW

Wskutek dużej ilości poloniców, w sporządzonym zestawieniu przedstawiam ważniejsze tylko pozycje. Nazwy zespołów akt i poszczególnych akt podaję według ich oryginalnego brzmienia, celem ułatwienia dotarcia do nich.

Rigsarkivet

W archiwum tym najważniejsze polonica imigracyjne znajdują się w zespole *Indenrigsmin. Kontor for Kommune og Naeringsager*. Materiały wchodzące w skład tego zespołu nie posiadają sygnatur, lecz są uporządkowane pod względem chronologicznym i częściowo rzeczowym. Materiały bowiem z lat 1906 - 1908 mieszczą się w pudłach I i II i objęte są wspólnym tytułem: *Sager vedr. Lov af 21. 08. 1908 vers, anvendelse af*

udenlandske arbejdere; natomiast materiały z lat 1909 - 1914 zawarte są w pudłach III i VIII i noszą nagłówek: *Indberetninger vedr. lov af 21/8 1908 om anvendelse udenlandske arbejdere.* Tytuły te jednak nie pełnią właściwie żadnej porządkującej funkcji, ponieważ nie mają jakiejś bardziej widocznej różnicy w materiałach pomiędzy pudłami I - II oraz III - VIII. Posiadają one również nader ogólnikowy charakter, bowiem koncentrując się tylko na *Ustawie o Polakach,* nie oddają całego bogactwa treści materiałów wchodzących w skład tego zespołu.
Oto niektóre pozycje, wybrane z niego według kryterium ważności:

1. Forslag til Lov vedrørende Anvendelse af udenlandske Arbejdere til Arbejde i visse Virksomheder samt det offentliges Tilsyn dermed (Udkast); oraz z Bilag I: „Polakkerne i Denmark i 1907", Bilag II: List Det kongelige danske Landhusholdnings — Selskab do Landbrugministeriet z 31. 10. 1907, Bilag III: List De samvirkende danske Landboforeninger do Landbrugministeriet z 31. 10. 1907, Bilag IV: Udkast til autoriseret Kontrakt for polske Landbrugsarbejdere.

2. Lov (Nr 229 — 1908) vedrørende Anvendelse af udenlandske Arbejdere til Arbejde i visse Virksomheder samt det offentliges Tilsyn dermed, Amalienborg, den 21 August 1908, København, Trykt hos J. H. Schultz A/S, 1908.

3. Lov (Nr 67 — 1912) om Anvendelse af udenlandske Arbejdere, Amalienborg, den 1 ste April 1912, København, Trykt hos J. H. Schultz A/S, 1912.

4. Folketingens Forhandlinger (19) 14 Okt. 1905: 1. Beh. af Finanslovf. f. 1906 - - 07; j.w. 17. Okt. 1906: 1. Beh. af Finanslovf. 1907 - 1908; j.w., 19 Okt. 1906: 1. Beh. af Finanslovf. 1907 - 08.

5. Erklaering over det fra Landstinget tilbagsendte Forslag til Lov vedrørende Anvendelse af udenlandske Arbejdere til Arbejde i visse Virksomheder samt det offentliges Tilsyn dermed (Afgiven af Folketinges Udvalg den 20 Maj 1908). Til Lovforslag Nr 92, Folketinget 1907 - 08, Blad Nr 344.

6. Lovforslag Nr 18, Folketinget 1908 - 09, Blad Nr 24.

7. Odpowiedzi wielu *Amt* na pismo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w sprawie rewizji „Ustawy o Polakach" z 1911 r.

8. Forelaeggelse af Lovforslag, 20 Nov. 1908.

9. Folketingets Forhandlinger (247) 13 Febr. 1909: 1. Beh. af Lovf. om Aendr. i Lov vedr. udenlandske Arbejdere.

10. Betaenkning over Forslag til Lov om Anvendelse af udenlandske Arbejdere (Afgiven af landtiges Udvalg den 19. 12. 1911).

11. Forslag til Lov om Forsikring mod Følger af Ulykkerstilfaelde i Landbruget, Skovbrug, Havebrug, Majeri, m. m.

12. Beretning fra Indenringsministeriet om det offentliges Tilsyn med Anvendelse af udenlandske Arbejdere i Aaret 1909.

13. Beretnig fra Indenrigsministeriet om det offentliges Tilsyn med Anvendelse af udenlandske Arbejdere i Aaret 1910, København, J. H. Schultz A/S, 1910.

14. Beretning fra Indenrigsministeriet om det offentliges Tilsyn med Anvendelse af udenlandske Arbejdere i Aaret 1912, København, Trykt hos J. H. Schultz A/S, 1913.

15. Beretning fra Indenrigsministeriet om det offentliges Tilsyn med Anvendelse af udenlandske Arbejdere i Aaret 1913, København 1914.

16. (Fragment z któregoś Lovforslag): Bilag II: Polske Arbejderes Lønforhold m. m. i Danmark i 1907.

17. (Fragment z którego Lovforslag): Bilag VII: Polske Arbejderes Lønforhold m. m. i Danmark i 1911.

Przegląd Zachodni, nr 4, 1985 IZ Instytut Zachodni

18. Cirkulaere til samtlige Amtmaend 28. Okt. 1908.
19. Cirkulaere til samtlige Amtmaend z 9. 02. 1909.
20. Cirkulaere til samtlige Amtmaend angaaende Tilsynet med udenlandske Arbejdere, Indenrigsministeriet, 13 April 1910.
21. Cirkulaere til samtlige Amtmaend angaaende Tilsynet med udenlandske Arbejdere z 12. 04. 1911 wraz z wieloma odpowiedziami w postaci Indberetning z poszczególnych Amt.
22. Cirkulaere til samtlige Amtmaend angaaende Tilsynet med udenlandske Arbejdere z 31. 01. 1914.
23. Bekendtgørelse angaaende Gennemførelsen af Reglerne i Lov om Tilsynet med Fremmede og Rejsende m. m. af 15 de Maj 1875 for saa vidt angaar udenlandske arbejdessøgende Personers Adgang til Riget, (Oversaettelse): Ujawnienie co do przeprowadzenia przepisów ustawy o dozorze nad cudzoziemcami i podróżnikami i t.p. wydanej dnia 15-go maja 1875 r., o ile tyczy się dostępu obcych osób szukających roboty z 23. 10. 1913.
24. Dane Statens Statistiske Bureau, September 1911.
25. Statistiske Efterretninger, 1913.
26. Afsnit af en Indberetning fra det kgl. Gesandt i Wien datered den 30 Juni 1906, Sign. Ahlefeldt Laurvig.
27. Afsnit af en Bertning fra det kgl. Gesandtskab i Berlin dat. 23. 01. 1908, Undertegnet Hegermann — Lindersrone.
28. Pismo Landsudvalget for Anvendelse af udenlandske Landarbejdere do Indenrigsministeriet z 17. 06. 1908, Stensø.
29. Pismo Landsudvalget for Anvendelse af udenlandske Arbejdere do Indenrigsministeriet z 8. 01. 1913.
30. Pismo Udenrigsministeriet 2 det Departament do Indenrigsministeriet z 5. 12. 1912.
31. Oversaettelse fra tysk Aarberetning for 1908 over Kasernerns Tilstand paa Lolland — Falster og Møen med mange Bemaerkninger til Arbejder — sporgsmaalet ifølge mine Notatiser og Erfaringer, przez ks. P. K. Figurę z 14. 01. 1909.
32. Zbiór ankiet (34 szt.) „Arbejderkasernen".
33. Plan „Kasernen".
34. Blanket til Anmendelse om udenlandske Arbejdere.
35. Formularz: Arbejdskontrakt for polske og andre udenlandske Vandrearbejdere i Danmark — Kontrakt roboczy dla polskich i innych zagranicznych robotników sezonowych w Danii, 1912.
36. Afregningsbog, (druk.) Indenrigsministeriets Foranstalting.

Landsarkivet for Sjaelland, Lolland-Falster og Bornholm

W archiwum tym najważniejsze polonica imigracyjne zgromadzone są w zespole *Landsudvalget for Anvendelse af udenlandske Landarbejdere.* Zespół ten ma postać kilkudziesięciu grubych teczek, z których co najmniej 30 zawiera najbardziej istotne materiały dotyczące polskiej emigracji zarobkowej do Danii. Obecny wygląd zespołu sprawia wrażenie, że był kiedyś uporządkowany pod względem wymogów archiwalnych, na co wskazuje obecność pewnych kodów mogących służyć za sygnatury na niektórych aktach. W zasadzie jednak zachował on porządek, jaki nadała mu instytucja, której nazwa tożsama jest z tytułem zespołu. Rzeczowy, z grubsza, układ zespołu, stanowiący odzwierciedlenie zakresu jej

czynności, zakłóca w pewnym stopniu porządek chronologiczny materiałów wchodzących w jego skład. Orientację w treści zespołu zapewniają tytuły poszczególnych teczek.
Oto niektóre z nich, ułożone w sposób chronologiczny:

1. Diverse Dokumenter 1909 — 31: An die polnische Gesandtschaft (1914).

2. Regnskaber over Hvervninger og Hjemtransporter 1920 - 1930: Ankomne polske Saesonarbejdersker i Foraaret 1924.

3. Dokumenter og Skrivelser vedr. polske Malkepiger 1924 — 31.

4. Dokumenter, og Skrivelser vedr. Hvervning og Hjemtransport 1924 — 25: blankiet „Sukkerroearbejde", wycinek z „Berlingske Tidende" 18 Marts 1924 — „Danmark skal sukkerføde sig selv", wycinek z „Nationaltidende" 13 Marts 1924 — „Polskie Arbejdere til Sukker roemarkerne", Saesonarbejder 1924, Fortegnelse over polskie Saesonarbejdersker indkomne her til Landet i 1925, pismo Landsudvalget z listopada 1924 w sprawie wysokości opłat imigracyjnych dla polskich robotników sezonowych.

5. Dokumenter og Skrivelser vedr. Hvervning og Hjemtransport 1926 - 1927: I Aaret 1926 indkom ialt 1 007 polske Saeson — og Malkearbejdersker..., Indgaaede Bestillinger paa Arbejdskraft (1926 - 27), pismo Landsudvalget do Fuldmaegtig Hansteda, Hovedbanegaarden, København z 17. 05. 1927.

6. Dokumenter og Skrivelser vedr. Hvervning og Hjemtransport 1928: ankieta Landsudvalget z 1928 — „Skema ang. Sukkerroer", Polsk Arbejdskraft (1915 - 1927), — 1928. I indevaerende Aar er ialt indført 571 polskie Saesonarbejdersker..., Fortegnelse over polske Saesonarbejdersker, indkomne her til Landet i 1928, Bestilt og tildelt udenlandsk Arbejdskraft 1928, Fortegnelse over Arbejdsgivere, der ønsker Arbejdere paa Navnekontrakt, pismo Landsudvalget do Fuldmaegtig Hansteda, 1 Distrikts Trafikafdeling, Hovedbanegaarden, København z 3. 05. 1928.

7. Arbejder — og Gaardfortegnelser 1917 - 1929.

8. Dokumenter og Skrivelser vedr. Efterbetaling for Sukkerroer 1923 - 27: listy emigrantek polskich, Anmeldelse til „Sigeforsikring for udenlandske Landarbejdere", Autoriseret Afregningsbog, Liste over Efterbetaling til Arbejdersker, den har faaet Efterbetalingen udbehaet her i Landet, Liste over Arbejdersker hvis Efterbetaling for Sukkerroearbejder 1926 er sendt til Gesandtskabet.

9. Dokumenter vedr. Organisation 1908 - 1932: I Aaret 1914 fandtes her i Landet cr. 12 500 polske Saesonarbejdere..., odezwa — „Do polskich robotników w Danii" z 2. 10. 1914, Antallet af polske Arbejdere i Landkommune i Danmark i Eftersommeren 1917 przez Udvalget angaaende Tilvejebringelse af dansk Arbejdskraft til Landbruget, (—) — 1922. Det besaaede Sukkerroeareal..., (—) 1924. ... foranledigede et Sukkerroearealet..., Maribo Amts Sukkerroeareal 1926, Landsudvalget d. 1 Januar 1928, Fortegnelse over Roedyrkere til Sukkerfabriken „Nykøbing" som ønsker polske Saesonarbejdere til Pasning af deres Sukkerroemarker i 1930, wycinek z „Søro Amstidende" 5 April 1930 — „Landarbejderforbundets Tariffer".

10. Dokumenter og Skrivelser vedr. Hvervning og Hjemtransport 1923 - 32: Listy emigrantek polskich. Fortegnelse over dyrket Sukkerroeareal i 1929 (—) — 1929. I indevaerende Aar er ialt indført 488 polske Arbejdersker..., wycinek z „Socialen" 13 Maj 1929 — „Regeringen standser Hvervingen af polske Roearbejdere", wycinek z „Socialdemokraten" 7 April 1929 — „Krag indforskriver 1,000 Polakker", wycinek z „Landarbejdet Sjaelland" 14 Marts 1930 — „Fra Arbejdsløshedskassen. Polakimporten".

Przegląd Zachodni, nr 4, 1985 IZ Instytut Zachodni

Archiwum kościoła św. Anny

Mimo braku specjalnych kartotek, dotyczących tylko imigrantów polskich, w księgach kościelnych tego archiwum znajduje się wiele omówionych już wyżej informacji o Polonii kopenhaskiej. Umieszczone są one w obowiązujących księgach parafialnych, w postaci dowolnych grubych zeszytów — w przypadku ksiąg chrztów oraz w postaci autoryzowanych i wydrukowanych przez Ministerstwo Wyznań i Oświaty książek — w przypadku ksiąg ślubów. Składają się zatem na nie:

1. Liber Baptismorum Eclesiae parochialis ad St. Annam: Hafniae I, die 19 Martii 1903 (1 April 1903 — 1 Maj 1913, Nr 1 - 362); Hafniae II, (1 April 1913 — Januar 1920, Nr 363 - 902); Hafniae III (4 April 1920 — 4 Marts 1935, Nr 903 - - 1 470); Hafniae IV (17. 08. 1935 — 14. 07. 1956, Nr 1 471 - 2 213).
2. Hoved Ministerialbog for Skt. Annae Sogn, begyndt 1903 oraz Vielsesprotokol. Ministerialbog (od 1915).

W toku swych poszukiwań spotykałam się z daleko idącą życzliwością i pomocą wielu osób. W szczególności pragnęłabym na tym miejscu podziękować serdecznie doktorowi Paulowi Flandrupowi — kierownikowi działu slawistycznego *Det kongelige Bibliotek,* zwłaszcza za pomoc w kwerendzie w *Rigsarkivet,* oraz polskim pracownikom tejże biblioteki za pomoc techniczną. Pragnę też wyrazić swą wdzięczność prof. doktorowi George'owi Nellemannowi — w szczególności za podarowane prace o Polonii duńskiej oraz prof. dr Kristine Heltberg i dr Margarecie Jakobsen, a także doc. doktorowi Eugeniuszowi S. Kruszewskiemu i doc. doktorowi Gustawowi Kerszmanowi za wymianę poglądów oraz pomoc w kontaktach naukowych. Długo zachowam w pamięci życzliwą pomoc o. Jana Szymaszka — rektora Polskiej Misji Katolickiej w Danii. W końcu, pomijając z konieczności nazwiska wielu innych osób, pomagających mi w Danii na różnoraki sposób, pragnę podziękować p. Ignacemu Hennerowi za serdeczną opiekę, pomoc językową, wskazywanie literatury i ułatwianie kontaktów naukowych oraz wprowadzenie do środowiska współczesnej Polonii kopenhaskiej.

ELŻBIETA LATER-CHODYŁOWA